

KIRIM HANLIĞI ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE YER ALAN AVARIZ VE PARA VAKIFLARI ÜZERİNE

Nuri KAVAK
Osmangazi Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi

Özet

Vakıf müessesesi, İslâm devletlerinin içtimai hayatında çok önemli rol oynamıştır. Bu açıdan Kırım Hanlığı'nın, sosyal, kültürel, iktisadi ve hatta siyasi hayatında da büyük bir yer tuttukları görülmektedir. Nitekim kamu hizmeti niteliğinde olan bir çok hizmet, bu anlayış ve müesseseler vasıtasıyla çözümlenmiştir. Diğer yandan vakıfların kuruluş amaçları, ürettikleri hizmetler ile mali yapılarının dökümü ve teftişinin sicillere aktarılması bir kural olduğundan dolayı, sicil kayıtlarında dikkatimizi çekmiştir. Mamafih bu araştırmamız, Kırım Hanlığı ile Şer'iyye Sicilleri çerçevesinde elde edilen verileri değerlendirerek, vakıflar konusuna aydınlık getirmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Vakıf Müessesesi, Şer'iyye Sicili, İslâm Toplumu.

Nuri KAVAK

ON THE AWARIZ AND CASH VAQFS RECORDED IN THE COURT REGISTRY OF CRIMEAN KHANATE

Nuri KAVAK

Eskişehir Osmangazi University
Faculty of Art and Sciences

Nuri KAVAK

Abstract

The institution of vaqf (Islamic pious foundation) has played important roles in the social life of the Islamic states. This is also true for the social, cultural, economic and political life of the Crimean Khanate. Indeed, most of the services, normally under the liability of the state, have been carried out by vaqf in the Khanate. The court registers of the Crimean Khanate, in which the foundational objectives of the vaqfs, their services, financial structures and audit records are principally documented, is a point of attention in this study. Accordingly, this study explores the place of vaqf in the Crimean Khanate on the basis of court registers.

Key Words: Crimean Khanate, Institution of Vaqf, Court Registers, Islamic Society.

1. GİRİŞ

Kırım Hanlığı'na ait sicillerin ortaya çıkışı ve araştırmacıların hizmetine sunulması, Kırım sahasına dair sosyo-kültürel çalışmaların başlamasına neden olmuştur. Bugün 120 civarında bulunan defterlerin orijinalleri St. Petersburg Kütüphanesi'nde olup, yaklaşık 61 tanesinin ise mikro filmleri/fotoğrafları Akmesjid'deki İsmail Gaspıralı Kütüphanesinde olduğu tespit edilmiş ve kopyaları Türkiye'ye getirilmiştir(Turan, 2003, 2).

Araştırmamızın sınırlarını, Kırım Hanlığı'na ait Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan veriler sonucunda elde ettiğimiz bilgiler oluşturmaktadır. Yani sicillerde yer aldığı nispette avarız ve para vakıfları ele alınmıştır. Bununla birlikte araştırmamızda takip ettiğimiz metod ise, sicillerin 54 tanesi taranarak vakıflara dair elde edilen veriler ışığında orijinal belgeler ortaya çıkartılarak, gerek tablolar halinde gerekse de değerlendirmeler yapılarak aktarılmasıdır¹. Ayrıca ulaşmayı hedeflediğimiz amaç ise, Kırım Hanlığı'nın sosyo-ekonomik ve iktisadi hayatına vakıflar çerçevesinde yeni bir bakış açısı getirmek ve bugüne değin pek bahsedilmeyen Kırım vakıflarının ortaya çıkarılmasıdır.

2. VAKIF MÜESSESESİ

Vakıf, bir mülkün sonsuza değin ammenin yararına tahsis edilmesi anlamına gelir. Vakfeden kişiye "vâkıf", vakfedilen şeye "mevkuf" veya "mahall-i vakıf", vakfın oluşumu ve işleyişi noktasında düzenlenen hüküm ve kaideler kadı tarafından tescil edilir ki, buna da "vakfiye" denir (Yediyıldız, 1982, 25).

Vakıf, dini-içtimai bir kurum olarak VIII. asır ortalarından, XIX. asır sonlarına değin İslâm dünyası içinde içtimai ve ekonomik yaşamın önemli bir yerini kaplamıştır. Lâkin vakfın İslâmi prensiplerle olan bağları noktasında ileri sürülen fikirler birbirinden farklıdır. En mühimi ise, Kur'ân'da vakıf veya aynı anlamda olan habs kelimeleri bulunmamaktadır. Buna rağmen Müslümanlar, birlik, dayanışma ve yardımlaşma gibi ulvi değerleri harmanlayan vakfın kaynağını, İslâm'la ilişkilendirerek dinle kaynaştırmışlardır. Nitekim Kur'ân'da bir çok ayette, "Allah yoluna (fisabil-Allah) mal harcamak", "malını akrabaya, yetimlere, yoksullara vermek", "hayrat yapmakta yarışmak" gibi

¹Nuri Kavak, Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicilleri'ne Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karasu ile ilgili bütün vakıflar toplu olarak s. 92-115'de yer almaktadır.

ifadeler yer almıştır (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, 195, 261, 262, 177 ve 148. ayetler ile Maide Suresinin 48. ayeti.). Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ayetlere ilave olarak, Hz. Muhammed'in hadisleri ile vakfın menşe'i ortaya konulmak istenmiştir. Bunlardan en bilineni "Bir insan öldüğünde ameli kesilir. Defter-i a'mâli kapanır. Yalnız: 1. sadaka-i câriyesi, 2. ilmi bir eseri, 3. kendine duâ eden hayırlı bir evlâdı olan kimsenin defter-i a'mâli kapanmaz" (Yediyıldız, 1997, 154-155) şeklindeki hadis-i şerifidir.

Öte yandan mezhep imamları ve araştırmacıları arasında, vakfın mahiyet ve hukukî şartları hususunda bir takım farklılıklar vardır. Ebu Hanife'ye göre vakıf, bir kimsenin sahip olduğu bir gayr-i menkulun gelirlerini ammenin yararına ödünç verme akdidir. Buna karşılık Ebu Hanife'nin öğrencilerinden Ebu Yusuf, üstadı ve arkadaşı İmam Muhammed'e rağmen önemli bir farklı görüşe işaret etmiştir. Ona göre vakfeden kimsenin "vakfettim" demesi ile vakıf bağlayıcılık niteliği kazanır ve vakfeden şahısın malı olmaktan çıkar (Akgündüz, 1988, 40 ve 42). Nitekim bu bakış açısı ile Ebu Yusuf, vakıf prensiplerinin esaslarını oluşturmuştur (Köprülü, 1942, 3-4). Genel anlamda vakfî kuranların, malını vakfedenlerin ulaşmak istedikleri temel amaç; mallarını Allah rızası için harcayarak adlarını ölümsüz kılmaktır (Yediyıldız, 1982, 27-28). Nitekim "insanların en hayırlısı insanlara faydalı olan, malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan, vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır." düsturu ile Müslümanlar arasında vakıf eser bırakmak adeta dini bir rekabet alanı olmuştur (Kazıcı, 1991, 183).

3. KIRIM HANLIĞI'NDA VAKIF MÜESSESESİ

Kırım Hanlığı, vakıfların içtimai ve dini hayat üzerindeki olumlu etkilerini iyi görerek, vakıf müesseselerini şehir ve köylerin gelişiminde kullanmak istemiştir. Ayrıca yerine getirilmesi gereken bir çok hizmetin vakıf kurumları vasıtası ile insanlara ulaştırılmasını doğru bir uygulama olarak kabul etmiştir. Ezcümle vakıf müesseseleri ile yerleşim yerlerindeki sokakların temizliği, su temini, güvenlik ve zor durumda olan insanlara yardım etmek gibi sayamayacağımız kadar bir çok kamu hizmeti yerine getirilmiştir.

Kırım Hanlığı sınırları dahilinde kurulan vakıfların diğer İslam ülkelerinde olduğu üzere benzer amaçlara hizmet etmek için kuruldukları görülmektedir. Nitekim cami, medrese, mescid, çeşme v.b. gibi imar ve hizmet kurumlarının inşası ile işletilmesi, sosyal anlamda düşkünlere yardım edilmesi türünden çok büyük hizmetler üretilmiştir. Bunlara ilave

olarak Allah yolunda mallarının bir kısmını harcamak isteyenler (Kozak, 1985, 67)² ile soylarından gelebilecek yetenezsiz kişilerin, servetlerini çarçur etmelerini önlemek amacıyla olanların bile vakıf kurdukları görülmektedir (Aydın, 1999, 256).

Öte yandan her İslâm ülkesinde olduğu gibi Kırım'daki kurulan vakıfların da en önemli problemi, maddi güç temin edebilmek ve eldeki varlıkların da işletilerek sağlıklı ve düzenli bir şekilde çoğaltılmasını temin etmektir. Nitekim Kırım'da vakıfların mali varlıklarını, zenginler kadar gücü nispetinde herkesin katkı sağlayarak oluşturdukları görülmektedir. Yukarıda bahsedilen problem Kırım'daki vakıf varlıklarının korunması ve işletilmesi hususunda da aynen geçerliliğini korumuştur. Bu amaçla oluşturulan müteveli heyetleri vasıtası ile vakıfların mal ve nakit varlıkları çoğaltılmak amacıyla idare edilmiştir. Müteveli tarzındaki yönetimlerin, işlettikleri meblağ ve gayr-i menkul tasarruflarının kârlılıkları her zaman tartışılmıştır. Ancak diğer yandan Kırım Hanlığı'na ait sicillerde, malı veya nakdi tükendiğinden hizmet üretemeyecek duruma düşmüş herhangi bir vakıf kaydına da rastlanılmamıştır.

4. AVARIZ VAKIFLARI

Avarız Vakıfları, topluma sosyal, dini ve kültürel mekanlar inşa ederek hizmet üretmek kadar, yoksul duruma düşen insanlara da yardım elini uzatmak amacıyla kurulmuşlardır. Adeta bir yardımlaşma fonu veya sandığına benzer bir çalışma metodları vardır. Bütün bunların yanı sıra, çalışamayan veya nafakasını temin edemeyen hasta ve fakir insanların iâşesi, tedavileri, ölenlerin cenaze masrafları bu vakıflardan temin edilmektedir. Nitekim geride mal bırakmadan ölen babanın, eşi ve çocuklarının nafakasının sağlanması ile mahallenin imarına kadar her türlü para harcanması gereken hususlar avarız vakıflarıyla çözümlenirdi. Ayrıca avarız vakıflarının, köy ve mahalle birimlerine kadar nüfuz alanını indirgemiş olması, mağdur insanların ne kadar iyi takip edildiğini de göstermektedir. Mamafih sağlıklı ve huzurlu bir toplumun oluşabilmesi için, her toplum mağdur ve düşkünlerini korumak zorundadır.

Ezcümle Kırım Hanı İslâm Giray, Gözleve'deki Çeşmebaşı adıyla bahsedilen büyük çeşme ile beraber diğer beş adet küçük çeşmenin tamiri ve her türlü ihtiyacının giderilmesi amacıyla bir vakıf kurmuştur. Vakfa gelir olması hasebiyle de Suluhan adındaki bir kervansarayın kazancını vakfetmiştir. Ancak bu kervansaray 1736 Rus istilası esnasında harap

² Ayrıca Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 38-60a-3 'de Selim Giray Han, Osmanlı Devleti'nin kendisine verdiği toprakları, üzerindeki binaları, tarım alet ve malzemeleri ile hayvanların hepsini oğlum Kaplan Giray ve ondan sonra gelecek çocuklarıma vakfediyorum demiştir.

edilerek yıkılmıştır. Doğal olarak Gözleve'deki çeşmelere ait olan vakfın geliri kalmamıştır. Bu nedenle İslâm Giray'ın oğlu Sahib Giray'dan izin alınarak, Arslan Giray tarafından bir Çeşme Vakfı tesis edilmiştir. Vakıf için hem kervansaray hem de inşa edilecek olan iskeledeki çeşme ve kahvehane gelirleri tahsis edilerek, on hisseden oluşan bir tahsisat meydana getirilmiştir. Hatta bununla da kalınmayıp, bez ve manifatura eşyaları satılan bir bezazistan dahi inşa edilmiştir. Elde edilen gelirin on hissesinden biri mütevelliyeye ayrıldıktan sonra, diğer dokuz hisse çeşmelerin tamirine harcanmak üzere bırakılmıştır (1753) (Bahçesaray Şer'iyeye Sicili, 71-69b-1).

Diğer yandan Devlet Giray Han tarafından Gözleve'de Mimar Sinan'a yaptırılan "Tatar Han Camii" için bir vakıf kurularak sicile kaydedilmiştir (Bahçesaray Ş. S., 3b-14b-2). Bu sicil kaydı içinde çeşitli dükkanlardan elde edilen gelirler ile vakıf mütevellisi ve diğer görevlilere ödenen gündelik ücretler tek tek yazılmıştır. Nitekim aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere gelir ve gider dökümü sicile aktarılmıştır.

Tablo 1. Gözleve Cami-i Şerif Vakfı (1650)

Gözleve Cami-i Şerif Vakfı'nın Gelirleri			Gözleve Cami-i Şerif Vakfı'nın Giderleri		
Sıra No	Vakfedilen Yer	Gelir	Sıra No	Vazifeliler	Ödenen Tutar
1	Bezzaz ve Haffaf vesair Dükkanlar	104 akça	1	Vaiz	10 akça
2	Gazzaz Bekir Dükkanları 3	2	Hatib	30 akça
3	Tabakzade Dükkanları 3	...	3	İmam Efendi	14 akça
4	Bedesten Dükkanları Şemayil-i 5 aded	Fi maktû' 600 akça	4	İbrahim Çelebi Müezzin	10 akça
5	Bedestende dükkan 1	110 akça	5	Müezzin	10 akça
6	Mehmed Şah Ağa Hanı 1	2400 akça	6	Hacı Ali Müezzin	10 akça
7	Bozahane 1	1760 akça	7	Mustafa Çelebi Müezzin	10 akça
			8	İki Kayyım	10 akça
			9	Mütevellî	20 akça

			10	Emir Ali Çelebi Eski Mütevelli	10 akça
			11	Evkaf Nazırı	10 akça
			12	Evkaf Katibi	5 akça
			13	Cabi	5 akça
			14	Harmancı Usta Hissesi	3 akça

Tablo 1’de görüldüğü gibi bir çok dükkan ve birer adet han ile bozahane yer almaktadır. Gayr-i menkullerin bir kısmının gelirleri kaydedilmişken, bir kısmının ise miktarı yazılmamıştır. Ancak sicildeki kaydın sonunda “fi sene-i kâmile yekûn 56 530 akça” ile vazife gideri olarak da yevm-i 157 akça notu düşülmüştür. Hicri sene 354 gün*157 akça yevmiye = 55 578 akça yapar ki, toplam gelirin biraz altında bir gider ile cami bütün hizmet ve hizmetlilerinin masraflarını karşılayan, maddi olarak ayakları üzerinde durabilen bir vakıf olduğunu ispat etmektedir. Ayrıca ödeme yapılan personelin kimlerden oluştuğunu tek tek kaydetmiş olması da önemli bir husustur.

Bahsedildiği üzere bir çok sosyal, dini ve eğitim amaçlı müesseselerin gerek yapımı gerekse de yaşaması için kurulan vakıflara örnek olarak sicillere yansımış çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Örneğin Hacı Selim Giray Han tarafından, Karasu kazasında faaliyet gösteren Sefer Gazi Ağa Hanı’nın gelirleri üzerine bir vakıf kurulmuştur. Vakfa Abdulaziz isimli bir şahıs mütevelli olarak atanmıştır. Toplanacak kira gelirleri ile vakıf kendisini ayakta tutarak, Ulaklı karyesinde bulunan cami ve medresenin giderlerini karşılayacak idi. Diğer taraftan sözü edilen kamu hizmetlerine ilave olarak vakfın giderleri arasında, üç aylarda Kur’an okutularak vakıf sahibine bağışlanması da yer almıştır (Bahçesaray Ş. S., 28-144a-1). Diğer yandan 1157/1744 tarihli bir kayıtta ise dini ve eğitim amaçlı Bahçesaray’daki Orta Medrese ve Mescidi’ne ait bir vakfın muhasebesinden bahsedilmiştir (Bahçesaray Ş. S., 61-34b-1.). Buna göre 49435 akçalık bir nakit para, gayr-i müslimler dahil 29 değişik şahsa işletilmek üzere dağıtılmıştır³.

Sicillerde yukarıdaki kayıtlara benzer sadece Bahçesaray’a ait yaklaşık olarak 30 adet örnek vakıf ismi bulunmaktadır. Bu kayıtlara karşılık Karasu kazasına ait sadece 65. ciltte vakıfların teftişi nedeniyle kaydolunan hüküm ile bütün vakıflar toplu olarak sicile aktarılmıştır. Nitekim burada kabaca isimleri ile beraber ne kadar maddi güçleri olduğu

³ Bahçesaray Şer’iyye Sicili, 61-34b-1 Sefer Gazi Mirza, Fındık İsak, Mehmed Sofu, Haffaf Mustafa Yahudi Yasef, Kıbtı Agob v.d.

ve eldeki varlıkların kimler üzerinde değerlendirildiğine varıncaya kadar ayrıntısına girilerek sicile kaydedilmiştir. Bunlar sırası ile aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 2. Karasu Kazası'na Ait Mahalle Vakıfları

Sıra No	Belge No	Vâkıfın Ünvanı ve/veya İsmi	Vakfedilen Şey	Kime, nereye ve hangi koşullarla vakfedildiği
1	65-9a-42	Kurban Ali Efendi Mahallesi Evkâfi	1000 guruş	Caminin İmamına 480 guruş, müezzinine de 520 guruş vakfedilmiştir.
2	65-10a-50	Tahta Mescid Mahallesi Evkâfi	880 guruş 60 akça	Mescidin imamına 255 guruş 60 akça, müezzinine 175 guruş ve fukaraya 450 guruş vakfedilmiştir.
3	65-11a-51	Receb Efendi Camisinin Evkâfi	1626 guruş	Hatib, vaiz ve imama 450 guruş, mahalledeki medrese için 290 guruş ve kandil için 58 guruş, Caminin Müezzini Abdulaziz Mirzâ'nın Gediğine 180 guruş, Caminin Müezzini Molla Halil için 145 guruş, Caminin Kayyumuna 110 guruş, Caminin fukarası için 393 guruş vakfedilmiştir.
4	65-12a-52	El-hac Aşır Mahalle Vakfı	386 guruş	El-hac Aşır Mahallesi fukarasına 250 guruş, mahallenin cami imamına 86 guruş ve yine caminin müezzinine 50 guruş vakfedilmiştir.
5	65-13a-53	Şor Cami Vakfı	1475 guruş, 72660 sim ve bir adet keçeçi dükkanı ile bir adet dükkan	Şor Cami müezzinine 400 guruş ile 1 adet keçeçi dükkanı, caminin Müezzini Mehmed'e 225 guruş, caminin kayyumuna 250 guruş, caminin imamına 66860 sim, kandil için 5800

				sim bir dükkan, merhum el-hac Osman adına Kur'ân okunması için 600 guruş vakfedilmiştir.
6	65-14a-54	Hacı Aslan Mahallesi Evkâfi	360 guruş	İmama 240 guruş, cemaat akçası olarak 80 guruş ve caminin kandili için 40 guruş vakfedilmiştir.
7	65-15a-56	Acem Mahallesi nin Evkâfi	504 guruş	İmamına 280 guruş ve müezzine 224 guruş vakfedilmiştir.
8	65-16a-57	Cami-i Kebir'in Evkâfi	33200 guruş, 12865 sim ve Arasta'da bir dükkan, yine arastada harap iki dükkan.	Müezzine arastadaki iki harap dükkan, yine tüm müezzinlere 12000 guruş ve 12000 sim ve Kayyum için 7865 sim vakfedilmiştir.
9	65-16b-58	Hasan Efendi Mahallesi nin Camii Evkâfi	573 guruş	İmamına 353 guruş, müezzine 30 guruş ve caminin fukarasına 190 guruş vakfedilmiştir.

Karasu kazasına ait dokuz adet Avarız Vakfı kaydı olup, vakfedilen para ya da gayr-i menkul gelirleri, cami ve vakıf görevlilerinin yevmiyeleriyle, kandil, vâkıf adına okutulacak Kur'ân-ı Kerim masrafı ile mahalle ve cami fukarası için vakfedildiği görülmektedir. Ancak ağırlıklı olarak gelirlerin büyük bir kısmı dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile fukaraya yardım için ayrıldığı dikkatimizi çeken en önemli husustur.

5. PARA VAKIFLARI

Vakıfların sahip oldukları arasında bir çok çeşit mal olduğu gibi, büyük miktarlarda nakit paralar da yer almaktadır. Yine ilave olarak vakfedilen mallardan elde edilen kira v.s. gibi nakitin de eklenerek paranın çoğaldığı görülmektedir. Para vakıflarına konu olan sorun ise, sözü edilen kanallardan temin edilen paraların nasıl değerlendirileceği meselesidir.

Öte yandan İslâm Dini'ne göre, paranın belli bir faiz ile satılması veya verilmesi yasaktır (Barkan, 1968. 31-31). Nakdiyenin hile-i şer'iyye ile faize verilmesi ekonominin bir gereği olarak, tamamıyla tartışmaya açık yönleri olmasına rağmen tercih edilmiştir. Buradaki en can alıcı nokta,

yüksek faizle tefecilik yapanların elinden ihtiyaç sahiplerini kurtarma ve daha makul bir fiyatla kredi temin edilmesidir. Bu makul fiyatın kâr getirici bir yanı olduğu ve de belli para sahiplerinin bile isteyerek bu tür vakıfları kurdukları da tartışmalı bir konudur (Çağatay, 1971, 43). Nitekim hayır işlerinde faizden elde edilen paraların kullanılması çok fazlaca tartışılan bir konu olmasına rağmen, meşrû hadleri aşmadığı sürece dinî hizmetlerin masrafları bile bu paralar vasıtasıyla ödenmiştir. Fakat kabul etmek lazımdır ki, bu durum, aynı zamanda bir vâkı'adır.

Yine Para vakıflarındaki en önemli problemlerin başında ne kadar bir faizin talep edileceği konusudur. *Ribh* veya *Nema* olarak adlandırılan bu gelir, Osmanlı Devleti'nde %15'den fazla olmamaktadır (Çağatay, 1971, 50). Ancak Karasu kazası için durumun biraz farklı olduğu söylenebilir. Nitekim bir kayıta cemaat vakfına ait 50 guruşun verildiği görülmektedir. Bu 50 guruşun ise, 60 guruş olarak geri ödenmesi kararlaştırılmıştır (Karasu Ş.S., 25-29a-293.). Bu durum faiz olarak %20'lik bir rakama karşılık gelmektedir. Genelde %15'leri geçmemesi vurgulandığından dolayı bu faiz oranı yüksek kalmaktadır. Paranın işletme şekline "muamele" ve "murabaha" adı verilmektedir. Bir başka belgede ise, "ona-onbir" murabaha ile verildiği net bir ifade ile vurgulanmıştır (Karasu Ş.S., 25-13b-137). Bu da normal sayılabilecek, yani %10'luk bir faiz oranıdır⁴. Diğer yandan yukarıda bahsedilen Bahçesaray'daki Çeşme Vakfı'na ait nakitin 98 guruşu ile bir altını, 10'na 11 olmak üzere El-hac Mustafa Efendi'ye işletilmek üzere verilmiştir (Bahçesaray Ş. S., 40-4b-2). Bir başka kayıta ise, Arslan Giray Han'ın kurduğu Bahçesaray Camii-i Kebir Vakfına ait 500 Rumi guruş, 10'a 11.5 kazançla bir Yahudiye tevdi edilmiştir (Bahçesaray Ş. S., 71-81b-1). Buradaki oranda % 15'e tekabül etmektedir ki, bu yasal sınırlar içerisinde bir rakamdır. Nitekim diğer Osmanlı sancak ve kazalarında nakdiye kayıtlarında da, özellikle XVI. yüzyılda ribh miktarı "on'a onbir buçuk" olarak belirlenmiştir.

Kırım Hanlığı'nda vakıfların sahip oldukları nakit paraların kişilere işletilmek üzere tevdi edildiği sıklıkla görülmektedir. Neredeyse vakıfların bütün nakit paraları bu tür bir gelir için verilmiştir. Verilen miktarların geri dönüşü veya başka bir sebepten dolayı çıkan sorunlar nedeni ile meydana gelen niza konularına dair bir çok belge de elimizde mevcuttur. Bir belgede, vakfa ait 30 guruşun vakti geldiğinden dolayı geri ödenmesi talep edilmiş ve ödenmesi gereken miktarın 444 akça râyici olduğu mahkeme tarafından da onaylanmıştır (Karasu Şer'iyye

⁴ Örneğin Karasu Ş.S., 25-13b-137 numaralı kayıta, Mütevelli Bayram Ali 192 altunu, ona-onbir murabaha ile verdiği sicile kaydedilmiştir.

Sicili, 33-94b-852). Yine görevi sona eren eski bir imamın üzerindeki vakfa ait olan 69 altının iadesini isteyen yeni imamı, kadı haklı bulmuştur (Karasu Ş.S., 47-63b-450). Diğer bir belgede ise, vakfa ait 15 altının verildiği şahsın öldüğü kaydedilmiştir. Hatta ölen şahıstan verilen bu 15 altına karşılık herhangi bir rehin alınmadığından dolayı, mescidin parası tazmin edilemeyerek ziyan olmuştur. Aynı belgede yine bir başkasına verilen mescidin 4 altınının geri ödenememesi nedeniyle, altınların verildiği şahsın sığına el konulmuş, fakat aniden sığınan ölmesi nedeniyle maalesef vakfın o parası da kaybolmuştur (Karasu Ş.S., 25-110a-1104). Netice olarak bu misallerde olduğu üzere vakfın zarara uğradığı görülmektedir. Fakat bu veya buna benzer nedenlerle verilen paraların geri dönüşünü garantilemek maksadıyla rehin bir şeylerin alınması, izlenen en etkili yöntem olarak uygulanmaktadır. Nitekim Kör Ali'ye 50 guruş verilmiş, karşılığında da evi rehin alınmıştır (Karasu Ş.S., 65-10b-50). Sadık Efendi mahallesindeki Kiryaki adındaki Nasrani'ye 150 guruş verilmiş, buna karşılık ise iki kardeşi kefil sayılmıştır. Ya da Bakkal Dede'ye 36 guruş verilmiş, karşılığında bir inci kafes rehin alınmıştır (Karasu Ş.S., 65-11a-51). Bu örneklerle benzer alınan meblağları karşılama oranlarına göre bir çok rehin alma çeşidi sicil kayıtlarında bulunmaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus ise, para vakıflarının veya diğer vakıfların ellerindeki nakitleri dağıtırken din farkı üzerinde durup durmadıklarıdır. Din farklılığının kriter olmadığını gösteren çok fazla örnek kayıtlarda yer almıştır. Nitekim bir evkâf beyanatında, Nasraniler'den Kiryaki'ye 5 guruş ve Kosta'ya ise 40 guruş verildiği görülmektedir (Karasu Ş.S., 65-11a-51). Ayrıca din farkının yanı sıra toplumdaki konumları farklı olan bir çok kimseye de para verildiğine şahit olunmaktadır⁵.

Tablo 3. Gelirlerini İşletilmek Üzere Dağıtan Vakıfların Listesi

Sıra No	Belge No	Vakfın Ünvanı ve/veya İsmi	Vakfedilen Şey	Kime, nereye ve hangi koşullarla vakfedildiği
1	25-13b-137	Cemaat Vakfı	192 altun	Cemaatin tekalifine harcanmak üzere.
2	25-	El-hac Bünyad	Dükkan	El-hac Bünyad

⁵ Karasu Ş. S., 65-9a-42'de Kürkçü Mevlüd 30, Eğerci Davud 5, Keçeci Ömer 25, Debbâğ Adil 15, Mezarıcı Murteza 10 v.s.

	40b-415			Mescidi'nin imam ve müezzine.
3	25-115a-1157	Nâkibü'l-eşraf Emir Ali Efendi'nin eşi	15 guruş	Şor Cami Vakfı
4	33-65b-587	El-hac Mehmed Vakfına ait Şor mahallesindeki arsa	70 akça mukataa	El-hac Mehmed Ağa Vakfı'na harcanmak üzere
5	33-65b-588	El-Hac Mehmed Ağa Vakfının taahhüdü	Miktar belirtilmemiştir	Gülhan Saray'a bitişik bina olunan mescide imam ve müezzin atanacak, imama 7, müezzine ise günlük 3'er akça verilecek. Ayrıca kandil için her rûz 1 akça, mütevelliyeye günlük 1 akça, Çorum mahallesindeki mektephaneye günlük 3 akça, Cami-i Kebir'in tuvaletinin temizliği ve Ramazan-ı Şerif ile İsrâc kandili yapana günlük 1 akça ve adı geçen kandil için 30 akça verilmesi kararlaştırılıyor.
6	47-33a-219	Cumali	3000 akça nakit	Tereke döküm beyanında, Vakfın tamiri için 500 akça, Kur'ân okumak üzere müezzine 500 akça, Vakf-ı Es-seyd İsmail Efendi'ye 500 akça, Vakf-ı el-Kâtibzâde'ye 500 akça olarak paylaştırılmıştır.
7	47-	El-hac Salih	1000 akça nakit	Cemaata vakf

	54a-365			olarak terekede beyan edilmiştir.
8	47-84a-609	Mehemmed Mirza ibn-i el-hac İnyet Beg	Yedi adet keçeçi mahzenlerinin yıllık 120 akçasını vakfetmiştir.	Bu para, Şor Camii'nin imamına, müezzinine ve tilâvet-i Kur'ân için harcanması amacıyla vakfedilmiştir.
9	47-84a-610	Mehemmed Mirza	220 akça nakit	Mehemmed Mirza yaptırdığı mescide vakfediyor.
10	28-144a-1	Hacı Selim Giray Han Vakfi	Sefer Gazi Ağa Hanı'ndaki 50 dükkan, bir kahvehane, dört mahzen ile 12 dükkanın kira geliri	Ulaklı karyesindeki cami ve medreseye vakfedilmiştir.
11	61-34b-1	Bahçesaray Orta Medrese ve Mescid Vakfi	49 435 akça	Mescid ile medresenin giderlerini karşılamak amacıyla vakfedilmiştir.
12	71-81b-1	Bahçesaray Camii-i Kebir Vakfi	500 Rumi Guruş	Camii-i Kebir'de Kur'an okunması için vakfedilmiştir.

Yukarıdaki üç numaralı tabloda görüldüğü üzere bir çok vakıf veya vâkıfın sahip oldukları gelir ve nakitler değerlendirilmek amacıyla dağıtılmıştır. Hatta bu gelirler ile ne gibi amaçlara hizmet edileceği bile sicillere kaydedilmiştir.

6.SONUÇ

Araştırmamızın temel amacı, Kırım Hanlığına ait olan Şer'iyye Sicilleri'nin belirlediği sınırlar çerçevesinde, Kırım Tatarları'nın sosyo-ekonomik hayatlarında vakıfların yerini ve önemini ortaya koymak idi. Bu amaçla Avarız ve Para Vakıfları'nın varlığı, ekonomik imkanları ve üstlendikleri görevler tespit edilmiştir. Gerek toplumsal hayatın durumu ve ortaya çıkan problemlerin konusu, gerekse de sorunların avarız vakıfları aracılığı ile çözüm şekli gözler önüne serilmiştir. Diğer yandan iktisadi hayatın ortaya çıkardığı tasarrufların başka eller vasıtası ile değerlendirilmesi meselesi ve bu noktadan hareketle oluşan para

vakıflarının durumu ve işleyişleri ortaya konulmuştur. Ayrıca her iki vakfın amaçları birbirinden ayrı görünmekle birlikte, avarız vakıflarının ellerinde biriken nakitleri değerlendirerek çoğaltmak amacıyla, para vakıfları tarzında belli bir murabaha (nema) karşılığında sahip oldukları para ve altınları değerlendirdikleri görülmektedir. Bu nedenden ötürü, hem toplumsal müesseselere hem de çalışma usullerine vakıf boyutuyla açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

- Bahçesaray Şer'iyye Sicili**, 3b numaralı defter.
Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 28 numaralı defter.
Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 61 numaralı defter.
Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 71 numaralı defter.
Karasu Şer'iyye Sicili, 25 numaralı defter.
Karasu Şer'iyye Sicili, 33 numaralı defter.
Karasu Şer'iyye Sicili, 47 numaralı defter.
Karasu Şer'iyye Sicili, 65 numaralı defter.

2.Kitap ve Makaleler

- Akgündüz, A.** (1988). İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara: T.T.K.Yayınları.
- Aydın, M. A.** (1999). Türk Hukuk Tarihi, 3. Bsk. İstanbul: Beta Basım Yay.
- Barkan, Ö. L.** (1968). Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659), Belgeler, c.III, Sayı: 5-6, Ankara, T.T.K.Yayınları.
- Çağatay, N.** (1971). Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık, Vakıflar Dergisi (IX), 41-53.
- Kazıcı, Z.** (1991). İslâm Müesseseleri Tarihi, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kozak, İ. E.** (1985). Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Sakarya: Sakarya Üniv. Yayınları.
- Köprülü, F.** (1942). Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, Vakıflar Dergisi (II), 3-4.

Turan, A. N. (2003). Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (9), 1-16.

Yediyıldız, B. (1982). Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi, Vakıflar Dergisi (XV), 23-53.

Yediyıldız, B. (1997). Vakıf , İslam Ansiklopedisi (13), 153-172.

3. Tezler

Kavak, N. (2008). Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicilleri'ne Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi,